

זהות ישראלית-יהודית של מפקדים בצה"ל

המפקדים בצה"ל חדורים תחושה עזה של זהות ישראלית-יהודית. אולם כאשר בודקים מהם התכנים של אותה הזהות מתגלית רדידות מדאיגה

השר להגנת הסביבה, גלעד ארדן, במפגש עם חניכי תנועת הצופים במשכן הכנסת | צה"ל אינו הגוף היחיד שעוסק בתודעת הזהות של המשרתים בו, אלא שותף לתהליכים מעצבים רחבים שאותם חווים הפרטים בכלל המסגרות שאליהם הם משתייכים והשתייכו גם לפני הגיוס לצה"ל

ד"ר נורית חמו
מרצה וחוקרת
במכללת לוינסקי

רס"ן נועה אזולאי
רמ"ד מו"פ בחיל
החינוך והנוער

סא"ל כרמל דפרין
מפקדת מרחב דרום
בחיל החינוך והנוער

**"אדם יהודי זוכר את הסוכה בבית סבו.
והסוכה זוכרת במקומו
את ההליכה במדבר בזוכרת
את חסד הנעורים ואת אבני לוחות הברית
ואת זהב עגל הזהב ואת הצמא ואת הרעב
שזוכרים את מצרים".**

מתוך "יהודים", יהודה עמיחי

מבוא

הבחירה לעסוק בזהות ישראלית-יהודית בצה"ל אינה מובנת מאליה. העיסוק בסוגיות של זהות כרוך בבחינה משותפת של שאלות היסוד על טעם ההקרבה ומסירות הנפש: מי אנחנו, ומהי ההצדקה לקיומנו כאן? על מה אנו נלחמים ולאילו תכלית? לשם בירור השאלות האלה נחוצה התמודדות מעמיקה וחודרת שאינה ממחרת להמיר את סימני השאלה בסימני קריאה.

עם זאת ברור כי כדי לטפח בקרב מפקדים וחיילים תחושת שייכות ומחויבות לצה"ל עליהם להבין את הזיקות העמוקות הקושרות אותם למדינת ישראל ולעם היהודי. צה"ל והמערכת החינוכית בתוכו קושרים קשר ישיר בין גיבוש הזהות הישראלית-יהודית לבין התפקוד המקצועי של החיילים ושל המפקדים בצה"ל.

צה"ל אינו הגוף היחיד שעוסק בתודעת הזהות של המשרתים בו, אלא שותף לתהליכים מעצבים רחבים שאותם חווים הפרטים בכלל המסגרות שאליהם הם משתייכים והשתייכו גם לפני הגיוס לצה"ל (משפחה, בית הספר וכו'). עם זאת, השירות בצה"ל יוצר נסיבות ייחודיות שהופכות את העיסוק בתודעת הזהות להכרחי: המפגש הייחודי הנוצר בצה"ל בין בני קבוצות חברתיות שונות מתוקף היותו צבא העם, העובדה שנערים ונערות מתגייסים לצה"ל כשהם עדיין בשלב של גיבוש זהותם הבוגרת והיותו של צה"ל גוף טוטלי התובע נכונות להקרבה ללא גבול - כל אלה מחייבים לעסוק בשאלה: מדוע ולשם מה נדרשת ההקרבה הזאת? בשל כך עוסקים בצה"ל רבות בסוגיות הקשורות לזהות הישראלית-יהודית של החיילים ושל המפקדים. העיסוק בתחום הזה נעשה לאורך כל שירותו של החייל ושל המפקד הן במסגרת תהליכי ההכשרה (למשל, סדרות חינוך לטירונים ולצוערים) והן תוך כדי מילוי התפקיד (השתלמות "ייעוד וייחוד", השתלמויות מחצבים ופעילויות שונות ביחידות).

הגם שלפי תפיסת "ייעוד וייחוד" איננו באים להגדיר מהי הזהות היהודית או מהי הזהות הישראלית, נכון יהיה לברר ולהבין כיצד תופסים אותה המשרתים בצה"ל. למרות העיסוק הרב בנושא עד כה לא קיים מידע מעובד וכתוב על האופן שבו תופסים המשרתים בצבא את זהותם הישראלית-יהודית.

מטרת המחקר

מטרת המחקר הייתה לבחון אם קיימים דפוסים קבועים בתודעת הזהות הישראלית-יהודית של המפקדים, ואם כן - מהם. הבנת האופן שבו תופסים המפקדים את זהותם הישראלית-יהודית יכולה לשמש לנו מסגרת מקצועית בכמה כיוונים:

1. הבנה טובה יותר של מאפייני אוכלוסיית היעד ושל צרכיה.
  2. הבנה של התהליכים שעוברים המשרתים בצבא במהלך שירותם.
  3. בחינה של השיטות שאנו נוקטים לגיבוש הזהות הישראלית-יהודית (כי אם נדע מהי נקודת המוצא שלנו, נוכל לבחור נתיב טוב יותר ולא רק נדע לאן אנו הולכים).
- לאור האמור לעיל נערך מחקר שנועד לברר את תפיסת הזהות הישראלית-יהודית בקרב מפקדים. נוסף על השאלות שעוסקות באופן שבו תופסים המפקדים את זהותם האישית, נשאלו במסגרת המחקר הזה גם שאלות שעוסקות בתפיסתם את עצם העיסוק בנושא הזה בצבא (חשיבותו, הפעולות שהם עושים בתחום הזה והאם יש להם כלים שמתאימים לכך).

שאלות המחקר

השאלה המרכזית: האם ניתן לזהות דפוסים קבועים בזהות הישראלית-יהודית של המפקדים בצה"ל?

שאלות נוספות:

1. האם העיסוק בסוגיית הזהות הישראלית-יהודית בצה"ל הוא חשוב בעיני המפקדים?
2. מהם היקפי העיסוק בנושא הזה בצה"ל?
3. האם יש בידי המפקדים כלים רלוונטיים לעיסוק בנושא הזהות הישראלית-יהודית בצה"ל?

שיטת המחקר

המדגם כלל 233 משתתפים - 65% גברים ו-35% נשים בדרגות צוער-סא"ל. ייצוג בולט במדגם היה לצוערים ולסרנים המשרתים ביחידות מטה ושהגדירו את עצמם "לא דתיים". 34 מהמשתתפים לא נולדו בארץ. המשתתפים הם ברובם יהודים. 46% מהם הגדירו את עצמם "לא דתיים", ו-33.5% הגדירו את עצמם "מסורתיים". המשתתפים - ברובם - אמרו שמידת הדתיות שלהם זהה לזו של הוריהם.

המחקר נעשה במהלך החודשים דצמבר 2008 - מרס 2009 באמצעות שאלונים לדיוח עצמי. השאלונים חולקו למפקדים שהגיעו לסדרות החינוך השונות של חיל החינוך והנוער. יש לציין שהשאלונים מולאו לפני שהחלה סדרת החינוך.

עיקרי הממצאים וניתוחם

מאורעות היסטוריים שהשפיעו על גורל העם היהודי ועל גורלי האיש

אחד הגורמים שמשפיעים על עיצוב הזהות הוא ההיסטוריה של העם ובעיקר מאורעות היסטוריים מכוננים.¹ בהקשר הזה ניתן להבחין בין אירועים מהעבר הרחוק, כמו יציאת מצרים, גלות בבל או חורבן הבית לבין אירועים מהעבר הקרוב יותר כמו השואה והקמת המדינה ומאורעות בני זמננו כמו רצח רבין וההתנתקות. כדי להעמיק בהבנת הפרספקטיבה ההיסטורית התבקשו המפקדים בשאלה פתוחה לציין שלושה מאורעות היסטוריים שהשפיעו על

שזהות ישראלית היא "זהות המכילה מטען תרבותי ומטען היסטורי דל מכדי לפרנס חיים יצירתיים, עשירי תוכן ומבע הן מזווית הראייה של היחידים המזדהים והן מזווית הראייה של הקבוצה המזדהה".⁴ לפיכך התוכן והעומק יתקבלו משילוב של תוכני המורשת היהודית. זהות ישראלית יהודית אינה מונח חד-ערכי אלא מונח רב-ממדי הדורש בחינה נפרדת, מקבילה ומשותפת.

ההפרדה בין זהות ישראלית לזהות יהודית

קיים הבדל מובהק בתפיסת המשתתפים את זהותם הישראלית לעומת זו היהודית: זהותם הישראלית גבוהה באופן מובהק מזהותם היהודית.

כשנשאלו המשתתפים על החשיבות שממלאת כל אחת מהזהויות בחייהם התקבלו הממצאים הבאים: 94% השיבו שהזהות הישראלית חשובה להם או חשובה להם מאוד, ורק 82% אמרו שהזהות היהודית חשובה להם או חשובה להם מאוד.

מהדברים האלה עולה שהמפקדים בצה"ל רואים את עצמם בעלי זהות ישראלית יותר מאשר בעלי זהות יהודית. לעומת זאת, אורי פרגו טוען שהזהות היהודית בקרב בני נוער מתחזקת עם השנים, ואילו הזהות הישראלית הולכת ונחלשת. הממצא זה תואם את הממצא במדד העמיות⁵ הקובע כי ישראלים מייחסים לזהותם היהודית ערך גבוה יותר מאשר לזהותם הישראלית. מעניין אפוא לבדוק את הממצא הזה לאורך השנים (דבר שעדיין לא נעשה) ולבחון אם חל שינוי בהיבט הזה בתפיסתם של מפקדי צה"ל. כמו כן יש לבחון אם לפעילות החינוכית הנעשית לחיזוק הזהות יש השפעה על התפקיד שממלאות הזהויות האלה בחיי המפקדים.

השילוב בין זהות ישראלית לזהות יהודית

במסגרת המחקר נתבקשו המפקדים לענות על שתי שאלות פתוחות:

1. להיות ישראלי בשבילי זה...
2. להיות יהודי בשבילי זה...

יש לתת את הדעת לכך שהצגת הזהות הישראלית יהודית בשתי שאלות נפרדות מכוונת מראש לשוני בין שתי הזהויות.

הנשאלים הגדירו את זהותם באמצעות שלושה מושגים: "זיהוי", "הזדהות" ו"זהות".⁶ זיהוי הוא תווית, זהות חיצונית, זהותו של מישהו בעיני האחרים או בעיני עצמו לאחר שאימץ את נקודת המבט של האחרים עליו. הזדהות היא פעולה רצונית שנעשית ברמה הקוגניטיבית, הרגשית וההתנהגותית: האדם מזדהה עם עולמות של ידע, עם ערכים ועם התנהגויות של קבוצה מסוימת. זהות היא תחושת השתייכות לקבוצה מסוימת שיש לה מאפיינים משותפים בתחומי ההיסטוריה, החברה והתרבות.

ההבחנה המושגית בין זיהוי, הזדהות וזהות מאפשרת לבחון את תודעת הזהות של המפקדים בצה"ל באמצעות מודל שלפיו יש לראות בכל אחד ממושגי היסוד האלה רובד מסוים של זהות. במילים אחרות: בירור הזיהוי, ההזדהות והזהות של המפקדים שופך אור על האופן שבו הם מבינים את משמעות זהותם ומאפשר

גורל העם היהודי ושלושה מאורעות היסטוריים שהשפיעו על גורלם באופן אישי.

לדעת המפקדים השואה היא האירוע ההיסטורי החשוב ביותר הן בעבורם (25%) והן בעבור העם היהודי (36%). במקום השני בסדר החשיבות נמצאים אירועים הקשורים בהקמת המדינה. הממצא הזה משתלב עם גישת החוקרים שרואים בשואה את המיתוס המרכזי של "הדת האזרחית"² ועולה בקנה אחד עם ממצאיהם של יאיר אורון בקרב פרחי הוראה ושל אורי פרגו בקרב בני נוער (ראו הערה 1).

במקום השלישי בסדר החשיבות ישנם שני סוגים של אירועים: על גורל העם היהודי השפיעו - לדעת המפקדים - אירועים מהעבר הרחוק, ואילו על גורלם האישי השפיעו מלחמות ישראל - ובמיוחד מלחמת לבנון השנייה.

94% השיבו שהזהות הישראלית חשובה להם או חשובה להם מאוד, ורק 82% אמרו שהזהות היהודית חשובה להם או חשובה להם מאוד

מפתיע לראות את שיעור ההשפעה הנמוך יחסית הניתן לאירועים כמו רצח רבין (2%) וההתנתקות (1%) על גורל העם היהודי ועל גורלם האישי. הסברים אפשריים לממצא הזה יכולים להיות הרצון שלא לייחס חשיבות רבה לאירועים שכרוכים בקונפליקטים פנימיים אלא לראות דווקא את מה שמאחד את מי שיש להם זהות יהודית. הסבר אפשרי נוסף: השאלה התייחסה לאירועים שקשורים לגורל העם היהודי, וייתכן שהמפקדים אינם קושרים את האירועים האלה עם גורלם האישי או עם גורלו של העם היהודי אלא עם גורלה של מדינת ישראל.

זהות ישראלית וזהות יהודית: זהויות נפרדות, חופפות או משולבות?

חוקרים שונים מצביעים על כך שלא ניתן לדבר על זהות ישראלית יהודית אחת בישראל של סוף המאה ה-20 ושל תחילת המאה ה-21.³

אניטה שפירא טוענת ש"הזהות הישראלית החדשה טרם זכתה בדמות האידיאלית שלה. כיום אי אפשר להצביע על מוקד אחד של זהות. החברה הישראלית אינה מכירה עוד באתוס המקובל על הכול". לדבריה, יש כיום שאיפה לריבוי זהויות: "לא להבליט את המשותף אלא דווקא את השונה; לא את המאחד אלא את המפריד".

חוקרים אחרים מגדירים באופן שונה את הקשר בין הזהות הישראלית לזהות היהודית. ישנם מי שרואים בהן שתי זהויות נפרדות, ישנם מי שמגדירים אותן זהויות חופפות ואחרים מציעים גישות משולבות. דוגמה לגישה המשלבת היא של שביד הטוען

לבחון את אופיה של תודעת הזהות שלהם.⁷ בהיגדי המפקדים ניתן לזהות את שלושת הרבדים האלה:

- זיהוי - כשהמפקדים התבקשו לזהות את עצמם הייתה תשובתם שהם ישראלים ויהודים.
- הזדהות - זהו הרובד בעל העוצמה הגבוהה ביותר בקרב הנשאלים. ההיגדים מעידים על הזדהות רגשית עמוקה של המפקדים הן עם הישראלים והן עם היהודים.
- זהות - מההיגדים של המפקדים עולות שש קטגוריות שלפיהן הם מגדירים את זהותם: השפה העברית, ישראל (ארץ, מולדת, מדינה), הזיכרון ההיסטורי, היצירה היהודית, ערכים יהודיים ופולחן דתי (תפילה, קידוש, ליל הסדר, צום ביום הכיפורים וכו'). יש לציין שבעיני הרוב המכריע של המפקדים הזהות (גם הישראלית וגם היהודית) אינה מצטמצמת רק לסוגיית הזיהוי ("נולדתי יהודי", "אמי יהודייה") אלא מגיע לרבדים עמוקים יותר - מה שמעיד על הצורך ועל הרצון לייחס משמעות לזהות הישראלית ולזהות היהודית.
- עם זאת ניתן לזהות גם הבדלים ביחס של המפקדים לזהות היהודית ולזהות הישראלית:
- כאמור, ישנה הזדהות חזקה מאוד של המפקדים עם שתי הזהויות - הישראלית והיהודית. ההזדהות הזאת היא מאוד מרכזית בהווה שלהם ובאה לידי ביטוי באמירות שלהם בנוגע לנושאים כמו "להרגיש יהודי", "לאהוב את המדינה ולתרום לה", "להיות גאה במדינת ישראל/בהיותנו יהודים", "לאהוב את הארץ", "להרגיש שייך", "להיות חלק". עם זאת בולטת העובדה שבדברם על זהותם הישראלית משתמשים המפקדים בהרבה יותר היגדים רגשיים מאשר בדברם על הזהות היהודית שלהם.
- בעיני המפקדים המרכיב המרכזי בזהות היהודית הוא הדת והפולחן הדתי. לעומת זאת, המרכיב המרכזי בזהות הישראלית הוא ישראל על רבדיה השונים: הארץ (המשמעות הפיזית, החיבור למקום), המולדת (הזיקה ההיסטורית) והמדינה

(ההיבט האזרחי). הזיקה למדינת ישראל - ובמיוחד לאופיה האזרחי - היא המשמעותית ביותר בעיני המפקדים.

- צה"ל והשירות בצה"ל הם תת-קטגוריה בתוך הזהות האזרחית ורכיב מרכזי ומשמעותי בתוכה. למעשה, צה"ל הוא תת-מעגל מרכזי בתוך מעגל השייכות למדינת ישראל. צה"ל הוא בעיני המפקדים הקהילה שאליה הם חשים שייכות בתוך הקהילה הגדולה שהיא מדינת ישראל.
- מתוך הדיון על הדמיון ועל השוני ביחסם של המפקדים לשתיהן הזויות ניתן להסיק את המסקנות הבאות:

  1. שתי התוויות - של ישראלי ושל יהודי - נוכחות בתפיסת הזהות של אוכלוסיית המחקר.
  2. המפקדים מפגינים יחס רגשי כלפי תוויות הזהות האלה: הם מזדהים עימן באופן עמוק. ההזדהות היא בעלת אופי חיובי. אין נוכחות לביטויים שליליים או ביקורתיים.
  3. ההגדרות "ישראלי" ו"יהודי" אינן מובחנות: את ההגדרות מהו ישראלי ניתן למצוא - לפחות באופן חלקי - בהגדרות מהו יהודי, וההפך.
  4. לזהות הישראלית והיהודית יש רבדים עמוקים של הזדהות ושל משמעות.
  5. מרחב המשמעויות של הזהות היהודית גדול וברור יותר ממרחב המשמעויות של הזהות הישראלית. הסוגיה הזאת מעלה את השאלה מהו ה"נפח" של הזהות הישראלית שאליה אנו מחנכים, והאם יש לה בכלל זהות מובחנת בעלת "נפח"?

מרכיבי הזהות היהודית

בהתייחס למרכיבי הזהות היהודית קיבלו המפקדים סדרה של היגדים, שכל אחד מהם מגדיר היבט שונה של ההשתייכות לעם ישראל. טבלה 1 מציגה את עמדות המפקדים כלפי ההיגדים השונים. מהטבלה הזאת ניתן ללמוד כי המפקדים מסכימים בראש ובראשונה עם ההנחה שהזהות היהודית היא זהות מולדת: יהדות

טבלה 1: עמדות המפקדים כלפי היגדים שנוגעים להשתייכותם לעם ישראל

מסכים בהחלט "שיעור המשיבים"	ההיגד שהוצג	מעגל ההשתייכות לעם ישראל
49.6%	אני יהודי (או יהודייה) כי כך נולדתי	משפחה משותפת
36.1%	המשותף לעם היהודי הוא ארץ ישראל	מקום משותף
27.4%	המשותף לעם היהודי הוא היסטוריה אחת	זיכרון משותף
22.6%	המשותף לעם היהודי הוא תרבות משותפת השונה מזו של שאר העמים	ייחודיות תרבותית משותפת
22.2%	העם היהודי מיוחד בכך שהוא דואג לפרטים שבו - אחריות הדדית	אחריות משותפת
17.4%	ליהודים בישראל וליהודים בגולה גורל משותף	ייחודיות תרבותית משותפת
13.9%	אני חושב/ת שלכל היהודים יש מערכת ערכים משותפת	ערכים משותפים ואורחות חיים משותפים

טבלה 2: עמדות המפקדים כלפי היגדים שנוגעים לזהות הישראלית שלהם

ההיגד שהוצג	שיעור המשיבים "מסכים בהחלט"
להיות ישראלי משמעותו לשרת בצה"ל	62.6%
להיות ישראלי משמעותו להיות גאה במדינה	52.2%
להיות ישראלי משמעותו לחיות בישראל	46%
להיות ישראלי משמעותו להצביע בבחירות	44.3%

הזהות הישראלית-יהודית מאשר מפקדים בכירים יותר (סרן-סא"ל) וגם מביעים עמדות נחרצות יותר בנוגע לחשיבות העיסוק בכך. נראה שההבדלים האלה נובעים מכך שהמפקדים הזוטרים חשים שיש להם יותר כלים להתמודד עם הסוגיות האלה וכן שהעיסוק בכך הוא בתחום אחריותם. נראה שהתפיסות האלה נובעות מכך שהמפקדים הזוטרים עדיין נמצאים תחת הרושם של ההכשרות שבהן היו ושהן ניתן מקום נרחב לעיסוק בזהות הישראלית-יהודית. אצל בעלי הדרגות הבכירות יותר הולך ומתפוגג האפקט של קורסי ההכשרה, ובהם קורס הקצינים.

סיכום

"אין מדינה ואומה בלי בסיס מוצק קיים המותק אליו את כל חלקי המדינה והאומה בכל שעה ושעה" (דוד בן-גוריון, 1948).

אבל מהו הבסיס המוצק הזה? האם יש לנו בסיס אחד או בסיסים רבים? הזהות הישראלית והזהות היהודית הן מבחינות מסוימות זהות אחת ומבחינות אחרות - שתי זהויות נפרדות. מחד גיסא הן משולבות זו בזו, ומאידך גיסא הן נפרדות. מחד גיסא לכל אדם ישנה הדרך שבה הוא מגדיר את זהויותיו, ומאידך גיסא ניתן לזהות דפוסי ביטוי דומים בקרב קבוצות.

במאמר הזה נעשה ניסיון להציג את השונה ואת הדומה בדפוסים שבהם תופסים מפקדי צה"ל את זהותם הישראלית-יהודית ואת האופן (ואת המידה) שבהם יש, לדעתם, לעסוק בנושא הזה בצבא. אנו מניחים ש"צה"ל ייטיב לבצע את משימותיו אם חייליו יהיו חדורים בתחושה איתנה של זהות לאומית" (מסמך "ייעוד וייחוד"). המחקר הזה מראה שמפקדי צה"ל אכן חדורי תחושה איתנה של זהות לאומית: המפקדים אינם תופסים את זהותם הישראלית והיהודית רק במונחים של הורשה ושל גורל אלא מביעים הזדהות עמוקה עם שתי הזהויות, אם כי ההזדהות עם הזהות הישראלית דומיננטית יותר.

אלה ממצאים חשובים, אך בעקבותיהם צצה ועולה מיד שאלה נוספת: האם אנו מצליחים ליצור את תודעת הזהות הזאת גם אצל הדרור הבא? מה קורה בקרב החיילים של היום, שהם דור המפקדים של מחר? מחקרים מראים שבני הנוער מייחסים חשיבות קטנה יותר לזהויות הקולקטיביות ומדגישים יותר את מרכיבי הזהות

בעיניהם היא כמו משפחה שאליה נולדים. לאחר מכן - בסדר החשיבות - נקשרת הזהות היהודית עם ארץ ישראל ועם הזיכרון ההיסטורי המשותף. לייחודיות התרבותית, לאחריות ההדדית ולערכים המשותפים מייחסים המפקדים חשיבות מועטה יותר.

מרכיבי הזהות הישראלית

כדי לעמוד על מרכיבי הזהות הישראלית בקרב מפקדים הוצגו להם כמה היגדים. עמדותיהם כלפי ההיגדים האלה מוצגות בטבלה 2. מהטבלה הזאת ניתן לראות שבעיני המפקדים השירות בצבא הוא מרכיב מרכזי בזהות הישראלית. אחריו באים הגאווה במדינה, החיים בה ומימוש זכותם הדמוקרטית להצביע. הממצא הזה תואם את המקום המרכזי שיש לשירות הצבאי בהיגדים של המפקדים בנוגע לזהותם הישראלית.

יש להדגיש שהספרות העוסקת בזהות הישראלית אינה עשירה, ולכן ייתכן שתפיסת הזהות הישראלית כפי שמוצגת כאן אינה שלמה. עם זאת, כפי שכבר הוצג לעיל, גם כאשר התבקשו המפקדים להשלים היגדים פתוחים, ה"נפח" של הזהות הישראלית היה דל יחסית.

כיצד תופסים המפקדים את העיסוק בצה"ל בנושא הזהות הישראלית-יהודית?

60% מהמפקדים מסכימים בהחלט שחשוב לעסוק בנושא הזהות היהודית בצבא, ו-76% מהם סבורים שיש לעסוק בזהות הישראלית. 77% מהם מסכימים מאוד עם הקביעה שהמפקדים צריכים לחזק את תחושת השייכות של החיילים למדינת ישראל.

אולם בפועל רק מפקדים מעטים עוסקים בסוגיות האלה. רק 25% מהמפקדים אמרו שהם "מסכימים בהחלט" עם האמירה שהם משוחחים עם חייליהם על הנושאים האלה. יתר על כן, רק 16% אמרו שהם "מסכימים בהחלט" עם האמירה שמפקדים ביחידתם משוחחים עם חייליהם על הנושאים האלה. נוסף על כך, רק כ-30% מהמפקדים מרגישים שיש להם כלים (ויכולת) לדון עם חייליהם על הזהות הישראלית-יהודית.

הממצאים האלה מעידים על פער גדול בין התחושה של המפקדים שצריך לעסוק בנושא לבין תחושת המסוגלות שלהם לעסוק בו בפועל. בתוך כך יש לתת את הדעת שהאתגר החינוכי בעיסוק בזהות הישראלית-יהודית הוא מורכב שכן הוא עוסק ברחשי לב ובתודעת האדם ולא בהכרח בעקרונות אובייקטיביים או מוסכמים.⁸

נעשה ניסיון לבחון האם יש הבדל בין סוגי יחידות שונות, דרגות ומגדר בנוגע לאופן שבו נתפס העיסוק בנושא הזהות הישראלית-יהודית בצבא. התברר שקיימים הבדלי תפיסה בין משתתפים השייכים ליחידות מטה וליחידות הכשרה. מפקדים המשרתים ביחידות הכשרה מייחסים חשיבות רבה יותר לעיסוק בנושא מאשר מפקדים שמשרתים ביחידות מטה.

אשר להבדלים בין הדרגות - התברר שמפקדים זוטרים (צוער-סגן) גם עושים פעילויות חינוכיות רבות יותר עם פקודיהם בתחום

חיילים יוצאים מלבנון בסוף מלחמת לבנון השנייה | כעיני המפקדים הזהות הישראלית היא היותנו אזרחים של מדינה אחת

היא הדת ולא המשמעויות הרחבות יותר של תרבות או של לאום. הממצא הזה עולה בקנה אחד עם אמירות של מפקדים במסגרת השתלמויות מחצבים. עלינו למצוא דרכים להרחיב את המשמעות של הזהות היהודית בעבור המפקדים והחיילים ולחשוף אותם לעושרה של היהדות ולגווניה השונים.

יתר על כן, מהמחקר עולה שהמפקדים תופסים באופן צר מאוד את הזהות הישראלית: בעיניהם המשמעות המרכזית של הזהות הזאת היא היותנו אזרחים של מדינה אחת. בתפיסה הזאת לא באים לידי ביטוי מכנים משותפים רבים נוספים שהופכים אותנו לישראלים. אז נכון, מפקדינו חדורים בתחושה איתנה של זהות לאומית, אולם לפתחנו עומדת משימה מורכבת: לצקת משמעויות נוספות לתוך אותה זהות לאומית ולבססה למען הדורות הבאים.

האישית. נוסף על כך מעידים המפקדים שאין הם מרבים לעסוק בנושאים האלה עם חייליהם אף שהם מייחסים חשיבות רבה לעיסוק בכך. ייתכן שהסיבה המרכזית לכך היא היעדר הכשירות של המפקדים לעסוק בנושא שסימני השאלה בו רבים מסימני הקריאה, נושא שאין בו הנחיות ברורות ומסרים חד משמעיים.

מעבר לכך לא ניתן להתעלם מהפער בין החשיבות הרבה שמייחסים לעיסוק בנושא לבין דלות הכלים שמעניקים למפקדים כדי שיוכלו לעסוק בו בפועל. אומנם נעשה בשנים האחרונות מאמץ לפתח כלים בתחום הזהות הישראלית-יהודית, אך ממצאי המחקר הזה מדגישים עד כמה גדול הפער. ממצא מדאיג נוסף שעולה מהמחקר הוא שהעיסוק בסוגיית הזהות הישראלית-יהודית הולך ומתמעט ככל שהמפקד מצוי בעמדה בכירה יותר.

ממצאי המחקר מעלים שאלות גם בנוגע לאופן שבו אנו מגדירים זהות ישראלית-יהודית. ראשית, נשאלת השאלה האם לזהות הישראלית אכן יש "נפח" משל עצמה, וניתן לפרקה לרכיבים ברורים, או שהדלות המאפיינת את העיסוק האקדמי בנושא וכן דלות ההגדרות של המשתתפים במחקר הזה נובעות מדלות המושג? במילים אחרות, האם הזהות הישראלית עומדת בפני עצמה או שהיא חלק בלתי נפרד מזהות היהודית?

נוסף על כך חסרות לנו הגדרות ברורות של מרכיבי הזהות היהודית ושל מרכיבי הזהות הישראלית. ממסמך "ייעוד וייחוד" עולה שצה"ל אינו מגדיר מהי יהדות או מהי ישראליות, אולם הגדרה של נושאי הליבה שבהם עוסקים במסגרת הבניית של תודעת הזהות הישראלית-יהודית היא הכרחית כדי להבהיר לצוותי החינוך ולמפקדים במה אנו מצפים שיעסקו. כתיבתה של תורה מקצועית בתחום הזהות הישראלית-יהודית היא צעד משמעותי בכיוון הזה. המחקר גם מאיר כמה כיווני עשייה שעליהם ראוי לשים דגש במסגרת העיסוק בתחום הזה בצה"ל: בולטת העובדה כי המשמעות המרכזית שמייחסים רבים מהמפקדים לזהות היהודית

הערות

1. אורי פרגו, "יותר יהודים, פחות ישראלים", פנים 40, 2007, עמ' 4-11; אייר אורון, **זהות יהודית-ישראלית: מחקר על יחסם של פרחי הוראה מכלל זרמי החינוך ליהדות בת זמננו ולציונות**, ספריית הפועלים, תל-אביב, 1993
2. ישעיהו ליבמן, **דת ופוליטיקה - היבטים אחדים: קובץ מאמרים**, האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב, 1991
3. אליעזר בן רפאל, **זהויות יהודיות: תשובות חכמי ישראל לבן-גוריון**, המרכז למורשת בן-גוריון, קריית שדה-בוקר, 2001; ברוך קימורלניג, "הישראלים החדשים: ריבוי תרבויות ללא רב-תרבותיות", **אלפיים** 16, 1998, עמ' 264-308; אורון, **שם**; אניטה שפירא, **יהודים חדשים, יהודים ישנים**, עם עובד, תל-אביב, 1997
4. נפתלי רוטנברג ואליעזר שביד (עורכים) **לאום מלאום: עיונים בשאלות של זהות, עם ולאומיות**, מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד, ירושלים, 2008
5. נורית חמו, "משיח זהויות לעמיות יהודית", בתוך: נעמה צבר בן יהושע, גדעון שמעוני ונורית חמו (עורכים), **עמיות יהודית**, בית התפוצות, תל-אביב, <http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=19377>, 2009
6. אבי שגיא, **המסע היהודי-ישראלי**, כתר, ירושלים, 2006
7. נורית חמו, תודעה וציפיות חינוכיות של הורים בנושא זהות יהודית חילונית - מחקר לקבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת תל-אביב, 2008
8. א' דורי, וס' תורקיה, **מחשבות על הפעולה החינוכית בצה"ל בעיסוק בזהות ישראלית-יהודית**, מאמר במסגרת חוזר רמ"ח החינוך, אוגוסט 2008